

ΔΥΣΠΡΑΞΙΑ

Η «ΚΡΥΜΜΕΝΗ ΔΥΣΚΟΛΙΑ» ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΡΑΞΗ

Η πράξη (ή πράξις ή ευπραξία) είναι η ικανότητα της κατανόησης (η σύλληψη της ιδέας της πράξης και η σχηματική παράστασή της στον νου), σχεδιασμού (συμβολική οργάνωση των κινήσεων και της διαδοχής τους για να γίνει η πράξη) και εκτέλεσης (τελικός κινητικός προγραμματισμός-εξερχόμενο αποτέλεσμα) δεξιοτήτων και μη οικείων κινητικών δεξιοτήτων. Στην ζωή μας μία σειρά κινήσεων διαδέχεται μία άλλη και αυτό αποτελεί την κοινή ανθρώπινη ρουτίνα και λειτουργία. Οι καλές δεξιότητες πράξης, σχετίζονται με την εγκαθίδρυση καλού σχήματος σώματος και αισθητηριακής διάκρισης.

2. ΔΥΣΠΡΑΞΙΑ

Ως δυσπραξία, αναφέρεται η διαταραχή στην πραγματοποίηση της εκούσιας, εμπρόθετης κίνησης, χωρίς να υπάρχει πάρεση στο εκτελεστικό κινητικό μέλος ή κάποια αισθητική διαταραχή και ενώ ο ασθενής κατανοεί την σκοπιμότητα της συγκεκριμένης πράξης. Η παρούσα παρουσίαση δεν θα αναφερθεί στον νευρολογικό εντοπισμό της δυσπραξίας στο ΚΝΣ (ανάλογα με τον τύπο της σε διαφορετικά σημεία του εγκεφάλου) καθώς και στην αιτιολογία της με την χρήση αξιολογητικών εργαλείων.

2. 1. ΤΥΠΟΙ ΔΥΣΠΡΑΞΙΑΣ:

ΙΔΕΑΚΗ: Αδυναμία στην σύλληψη της ιδέας της πράξης και στην παράστασή της στον νου, διαταραχή της συνειρμικής επεξεργασίας ποικίλων αισθητηριακών ερεθισμάτων με κινητικά προγράμματα επιπλέον με διαταραχή της εννοιολογικής οργάνωσης των ενεργειών.

ΙΔΕΟΚΙΝΗΤΙΚΗ: Δυσκολίες πραγματοποίησης σκοπίμων

κινήσεων, ενώ το ιδεϊκό σχήμα της αιτούμενης κίνησης παραμένει ακέραιο και ο ασθενής είναι σε θέση να το περιγράψει. Είναι η πιο συχνή μορφή δυσπραξίας.

ΚΙΝΗΤΙΚΗ (ΜΕΛΟΚΙΝΗΤΙΚΗ): Διαταραχή του συντονισμού των επιμέρους μυϊκών δράσεων για την επιτέλεση κινήσεων (κυρία βελτών). Διαταραχή της εκτέλεσης των εκμαθημένων κινήσεων κατά την εκτέλεση σκόπιμων δραστηριοτήτων με την παρουσία φυσιολογικής αίσθησης και καλής κατανόησης (Grieve, 1993). Είναι η πιο απλή μορφή δυσπραξίας.

Με βάση την θεωρία του Sensory Integration υπάρχουν οι κάτωθι τύποι δυσπραξίας:

ΣΩΜΑΤΟΔΥΣΠΡΑΞΙΑ (Εμφάνιση δυσκολιών στις νέες κινητικές μαθήσεις, ενώ εκτελούν σωστά τις αυτόματες προγραμματισμένες όπως βάδισι, μάσηση κλπ. Έχουν χαμηλή επίδοση και στα οπτικά τεστ).

ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΤΗΤΑΣ (Δυσκολίες στον σχεδιασμό και εκτέλεση δράσεων με διαδοχή και εναλλαγή, καλή επίδοση στα οπτικά τεστ).

ΟΠΤΙΚΗ (Χαμηλή επίδοση στα οπτικά τεστ και τα κατασκευαστικά-αντιγραφικά)

ΔΥΣΠΡΑΞΙΑ ΣΤΗΝ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΝΤΟΛΗ (Όπου είναι περισσότερο φθισιώδης δυσκολία παρά δυσκολία Α.).

Τέλος, υπάρχουν και οι κάτωθι επιμέρους τύποι δυσπραξίας:

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ (δυσκολία σχεδιασμού ή κατασκευής απλών σχημάτων με απλά υλικά ακόμα και με επίδειξη),

ΕΝΔΥΣΗΣ (δυσκολίες να βάλει σωστά τα ρούχα του),

ΣΤΟΜΑΤΙΚΗ (δυσκολίες στην εκτέλεση κινήσεων με την

γλώσσα και στόμα).

2. 2. ΤΟ ΔΥΣΠΡΑΞΙΚΟ ΠΑΙΔΙ

Η Βρετανική Εταιρεία Δυσπραξίας («BRITISH DYSPRAXIA FOUNDATION») αναφέρει ότι η Αναπτυξιακή Δυσπραξία εμφανίζεται σε ποσοστό 5-10% του συνολικού πληθυσμού. Επίσης ότι υπάρχει συσχέτισμός ανάμεσα στην δυσπραξία και κάποια άλλα αναπτυξιολογικά προβλήματα. Κάποια παιδιά έχουν αναπτυξιακές δυσκολίες στην ομιλία και τον λόγο. Το 45% των παιδιών με δυσπραξία εμφανίζουν και δυσλεξία. Διαταραχές συγκέντρωσης προσοχής και / ή υπερκινητικότητας μπορεί να εμφανίζονται από τα πρώιμα - προσχολικά - χρόνια.

Υπάρχει σχεδόν ένα δυσπραξικό παιδί σε κάθε τμήμα του Σχολείου. Το παιδί αυτό συχνά χαρακτηρίζεται ως παιδί με «μαθησιακή δυσκολία» ή παιδί που «βαριέται» ή «πολύ στίθασο». Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί παίζουν σημαντικότατο ρόλο στο να εντοπίσουν τις δυσκολίες του παιδιού και να γνωρίζουν τι θα του δημιουργήσουν αυτές στο μέλλον. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με δυσπραξία εμφανίζονται έντονα στην πρώτη ένταξη σε προσχολικό περιβάλλον. Τα συμπτώματα όμως είναι εμφανή από την πολύ πιο πρώιμη ακόμη ηλικία. Τα παιδιά είναι συνήθως ευερέθιστα από τη γέννα και έχουν δυσκολίες στην διατροφή. Συνήθως δεν έχουν μπουσουλήσει πριν να περπατήσουν. Συχνά έχουν την τάση να αποφεύγουν δραστηριότητες που απαιτούν επιδεξιότητα και βασίζονται στην καλή αντίληψη. Έχουν δυσκολίες στα παιχνίδια και τις ενσφηνώσεις.

Οι γονείς έχουν συχνά δυσκολία να πειστούν από τους ειδικούς ότι το παιδί τους αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα. Η ένταξη όμως του παιδιού στην Προσχολική αγωγή (Προνηπιο-Νηπιο) μπορεί να είναι η στιγμή που γίνονται εμφανείς οι δυσκολίες του. Το Δυσπραξικό παιδί στο Νηπιαγωγείο έχει ήδη εντοπιστεί από την Νηπιαγωγό του ως «διαφορετικό» από τα υπόλοιπα. Δεν συμμετέχει και αποσύρεται από παιχνίδια κινητικού συντονισμού που παίζουν τα συνομήλικα παιδιά γιατί η συμπεριφορά του είναι πολύ άστατη. Τα συχνά προβλήματα στον λόγο και την συγκέντρωση, καθιστούν δύσκολη την επικοινωνία και την οργάνωση στον ίδιο βαθμό που τα καταφέρνουν οι συνομήλικοί τους. Οι δυσκολίες αυτές όμως προ-υπάρχουν πριν ακόμη ενταχθεί το παιδί σε κάποιο προσχολικό

ΠΙΘΑΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ ΤΩΝ 3 ΕΤΩΝ

- Εμμένουσες διατροφικές δυσκολίες-δεν ανέχεται το φαγητό-το παιδί επιλέγει πολύ περιορισμένο διατροφολόγιο.
- Δυσκολίες στον ύπνο
- Κακός συντονισμός στην κινητικότητα (πχ αδυναμία να κάνει πετάλι σε τρίκυκλο ποδήλατο).
- Υπερκινητικότητα (πχ μπορεί να κουνά συνεχώς τα χέρια, ακόμη και όταν κάθεται)
- Ευαισθησία στους ήχους ή/και στο φως
- Πιθανή καθυστέρηση στην εκπ/ση τουαλέτας (αργεί να αποχωρήσει τις πάνες)
- Αποφυγή κατασκευαστικών παιχνιδιών (lego, ενσφηνώσεις, εργαλεία)
- Αργή γλωσσική ανάπτυξη (δεν είναι κατανοητές και καθαρές οι λέξεις που χρησιμοποιεί το παιδί σε αυτή την ηλικία).

ΠΙΘΑΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ ΤΩΝ 3-5 ΕΤΩΝ

- (Μεγάλη υπερκινητικότητα (πχ κουνά συνεχώς τα πόδια και τα χέρια ενώ κάθεται, δεν μπορεί να καθήσει για ώρα σε χορέκλιο)
- Πολύ ευερέθιστο (φωνή δυνατή και τοιραχτή) και πολύ διαταρακτικό (ξεσπάσματα θυμού)
- Αδέξια κίνηση (συχνά τρακάρει σε αντικείμενα, πέφτει, του πέφτουν από τα χέρια πράγματα κλπ)
- Παραμένουσες δυσκολίες στο να κάνει πετάλι σε ποδήλατο
- Κακή οπτική οργάνωση (μη αίσθηση του κινδύνου, συχνά όληματα από ακατάλληλα ύψη)
- Εξακολουθήση της αδεξιότητας στο φαγητό (πχ προτιμούν να χρησιμοποιούν τα χέρια στο φαγητό)
- Αποφυγή κατασκευαστικών παιχνιδιών (κύβει, lego κλπ).
- Φτωχές δραστηριότητες λεπτής κίνησης (ποζή, μοδύβι, ψηφίδι)
- Χαμηλό συμβολικό παιχνίδι (πχ ντυσίματος, παιχνιδιού στα σπιντάκια του Νηπίου κλπ)
- Διαταραχή σε ομάδες συνομηλίκων
- Καθυστέρηση εδραίωσης της πλειρωπωσης (προτίμηση χεριού, ποδιού)
- Εμμένουσες δυσκολίες στην ομιλία
- Ευαισθησία στον αισθητηριακό ερεθισμό (μη ανοχή θορύβου, αποφυγή να φορά καινούρια ρούχα ή να το αγγίζου)
- Οριακή αντίδραση σε λεκτικές εντολές (αργή ταχύτητα αντίδρασης, δυσκολίες στην κατανόηση)

περιβάλλον.

Παρόλο που αυτά τα στοιχεία είναι εμφανή στην προσχολική ηλικία, η σπουδαιότητα των δυσκολιών στα δυσπραξικά παιδιά δεν είναι εμφανής παρά μόνον στην ηλικία των 6 ή 7 ετών. Τότε οι δάσκαλοι εντοπίζουν ότι το παιδί έχει δυσκολία μεγαλύτερη από τους συμμαθητές του στην μαθησιακή απόδοση. Μέσα στην τάξη, το παιδί με δυσπραξία μπορεί να εμφανίζεται αργό να αρχίσει ή να ολοκληρώσει ένα έργο. Επιπρόσθετα, αυτό το παιδί μπορεί να δείχνει αδέξιο, αποδιοργανωμένο, μη ούγουρο για αυτό που περιμένουν από εκείνο, να έχει δυσκολίες να ακολουθήσει οδηγίες και/ή να έχει δυσκολία να ολοκληρώσει μόνο του μία εργασία. Αυτό το παιδί μπορεί να μην έχει απασχόληση στις κινήσεις του («άγαρμπο») και να έχει δυσκολίες

στην συγκέντρωση της προσοχής του, ή να δυσκολεύεται να αυτοματοποιήσει κινητικά πρότυπα όπως ο χορός, το γράψιμο, μίμηση κινήσεων χεριών σε τραγούδια. Καθώς το παιδί μεγαλώνει και εξελίσσεται στην εκπαίδευση, η γραφή είναι η βάση μεγάλου αριθμού εμποδίων και ματαίωσης για το δυσπραξικό παιδί. Τα γράμματα του δεν είναι καθαρά γραμμένα και βγαίνουν έξω από τις γραμμές γιατί το δυσπραξικό παιδί έχει πρόβλημα με την οπτικοκινητική απόδοση, την οπτική αντίληψη και την οπτική ακοιουθία. Η προσπάθεια της οικογένειας να μάθει το παιδί να γράφει καλύτερα μέσω της επανάληψης, συνήθως δεν έχει σχεδόν κανένα αποτελέσματα και το γράψιμό του εξελίσσεται σε «δυσγραφικό». Επιπρόσθετα, το παιδί με δυσπραξία συχνά έχει χαμηλή αυτό-εκτίμηση και μπορεί να είναι λιγότερο κινητοποιημένο στο να δοκιμάσει νέες δραστηριότητες αφού έχει δοκιμάσει συνεχείς αποτυχίες.

Η εξάσκηση από τον Εργοθεραπευτή σε τομείς όπως η οπτική πρόληψη, η χειροθέτηση, ο ιδεασμός και οι κινη-

τικές δεξιότητες είναι η μόνη αποτελεσματική μέθοδος αντιμετώπισης.

Καθώς παιδί εντάσσεται στην επόμενη Σχολική Τάξη χωρίς να έχουν αντιμετωπιστεί τα προβλήματα από τους Ειδικούς, γίνεται όλο και πιο αναποτελεσματικό από την αποτυχία και τον αποκλεισμό από τους συνομηθικούς με αποτέλεσμα να εμφανίζονται και πιθανά ψυχολογικά συμπτώματα (ημικρανίες, αδιαθεσίες, τραυλισμός, τικς), ή ακόμη και καταθλιπτικά συμπτώματα.

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΠΡΑΞΙΑΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

Υπάρχουν γενικές οδηγίες που μπορούν να δοθούν εξατομικευμένα στην οικογένεια ή στον εκπαιδευτικό στο Σχολείο ώστε να προσαρμοστούν στο πρόγραμμα του μαθητή. Ο Εργοθεραπευτής έχει να επιλέξει από μία πολύ μεγάλη λίστα προτεινόμενων διευκολύνσεων για να προτείνει τις εξατομικευμένες οδηγίες. Μερικές από αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν:

3. 1. ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΥΣΠΡΑΞΙΚΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

- Στους μαθητές με δυσκολίες στον σχεδιασμό κίνησης δώστε απλές βήμα προς βήμα οδηγίες. Βοηθείστε το να αναγνωρίσει τα βήματα που χρειάζονται για να για να ξεκινήσει και να ολοκληρώσει την εργασία που του δίνετε.
- Δείξτε (ή ζητήστε από έναν άλλο μαθητή να εκτελέσει) την κινητική δραστηριότητα πριν ζητήσετε από το παιδί να την κάνει.
- Δίνετε μία οδηγία την φορά. Αφού η επιμέρους δράση έχει ολοκληρωθεί, προσθέστε την επόμενη οδηγία
- Ένα παιδί με δυσκολίες στον σχεδιασμό κίνησης θα χρειαστεί βοήθεια για να αναγνωρίσει και να βελτιώσει την επίδοσή του (εύρεση τρόπων βελτίωσης της επίδοσης).
- Ζητήστε του να επαναλάβει τις οδηγίες και -εάν είναι δυνατό- να γράψει τα βήματα.
- Κρατείστε μία απλή και μικρή λίστα με δραστηριότητες που πρέπει να ολοκληρωθούν σε συγκεκριμένο χρονικό περιθώριο ώστε να μπορέσει ο μαθητής να ολοκληρώσει το έργο. Η χρήση εικόνων ή γραμμένων λιστών για τις καθημερινές δραστηριότητες, θα βοηθήσουν το παιδί με δυσκολίες οργάνωσης να οργανωθεί στη μέρα του και να κάνει ευκολότερα αλλαγές. Ο μαθητής θα πρέπει να εμπλέκεται στον σχεδιασμό της λίστας, και τελειώνοντας κάθε δραστηριότητα θα πρέπει να διαγράφει το αντίστοιχο στην λίστα.
- Γράψτε υποχρεώσεις της τάξης και κρατείστε τις σε ημερολόγιο ώστε να μπορούν εύκολα οι μαθητές να τις δουν.
- Προωθείστε επιπρόσθετη επίδειξη για καινούριες δραστηριότητες «οπάζοντας» τις κινήσεις που χρειάζονται σε βήματα και επαναλαμβάνοντάς τες κατά περιόδους.
- Δώστε χρόνο για πρακτική εξάσκηση. Ίσως να χρειαστεί σε ένα παιδί με δυσκολίες στο σχεδιασμό κίνησης πολύ περισσότερο χρόνο για να ενσωματώσει μία καινούρια δραστηριότητα. Αφήστε χρόνο για να ολοκληρώσει και να

μάθει δραστηριότητες και δεξιότητες (τεστ, εργασίες κλπ).

- Ενθαρρύνετε τον μαθητή να παίξει παιχνίδια που απαιτούν μίμηση κινητικών προτύπων για να τον βοηθήσετε να εξασκηθεί στην καταγραφή κατευθύνσεων και αντιγραφικών κινήσεων.
- Παρουσιάστε οδηγίες για μία νέα δραστηριότητα στο καλύτερο δυναμικό του παιδιού: Οπτικά ή ακουστικά ή πολλα αισθητηριακά για να διευκολύνετε την μάθηση. Χρησιμοποιήστε το μοντέλο, την παρουσίαση και την επανάληψη σαν απαραίτητα στοιχεία. Παρακολουθείστε το παιδί για να βεβαιωθείτε ότι έχει καταλάβει τις οδηγίες και ολοκληρώσε το ζητούμενο.
- Δίνετε μικρές εργασίες ώστε ο μαθητής να αισθάνεται άμεση επιτυχία με την ολοκλήρωση μίας δραστηριότητας. Εφέγγετε το πόσο του χρόνου που μπορεί ο μαθητής να συγκεντρωθεί σε μία δραστηριότητα και φτιάξτε έτοιμη την εργασία ώστε να μπορεί να την ολοκληρώσει μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα.
- Αναπτύξτε ένα σύστημα επανελέγχου των βημάτων που έχουν ολοκληρωθεί. Βοηθείστε και ζητήστε στον μαθητή να είναι ο ίδιος υπεύθυνος για αυτόν τον επανελέγχο.
- Βοηθείστε τον μαθητή να οργανώσει την δραστηριότητα του ρωτώντας το «τι υλικά χρειάζεσαι;», «τι θα κάνεις πρώτα;» κλπ. Για το παιδί που έχει δυσκολίες στο φερόμορφο ιδεών για εργασίες που του έχουν ανατεθεί, δώστε αρκετές προτάσεις ή δημιουργήστε ομάδα εργασίας-αλληλοβοήθειας.
- Θέστε τις δραστηριότητες με ένα πρόγραμμα βαθμιαίων εμποδίων. Ξεκινήστε απλά και αυξήστε το βαθμό δυσκολίας καθώς είναι ικανός να ολοκληρώσει τα δοθέντα (χρησιμοποιούμε την βασική αρχή «από το εύκολο στο δύσκολο»). Παιχνίδια μίμησης ή εκτέλεσης εντολών είναι τέλεια για να σχεδιάσει την κίνησή του (πχ το παιχνίδι όπου ο ένας παίκτης ζητά από τον άλλο να κάνει κάτι).
- Για να προετοιμάσετε τον μαθητή για κάποιο αλλαγή, χρησιμοποιήστε ένα χρονόμετρο, μία κλεψύδρα, ένα κινητικό μοντέλο προσανατολισμού (πχ όταν σηκώσετε ψηλά το χέρι).
- Ειδοποιήστε τον μαθητή έγκαιρα για να αναγνωρίζει πότε είναι η ώρα για να αλλάξει δραστηριότητα
- Διατηρείστε την περιοχή εργασίας (θρανίο, έδαφος κλπ) καθαρή και τακτοποιημένη. Ενθαρρύνετε τον μαθητή να χρησιμοποιήσει μόνο μία ομάδα υλικών κάθε φορά, βάζοντάς τα μακριά σε ένα οριζόμενο μέρος ή στην τσάντα του πριν ξεκινήσει άλλη δραστηριότητα.
- Επιτρέψτε μόνο ένα περιορισμένο αριθμό προσωπικών πραγμάτων που φέρνει ο μαθητής στο σχολείο, και σχεδιάστε ένα μέρος ή ένα κουτί για να το αφήνει στην αίθουσα.
- Προγραμματίστε μία ώρα κάθε μέρα για να οργανώνεται τα προσωπικά πράγματα που έφερε ο μαθητής από το σπίτι.
- Βοηθείστε το παιδί να αυξήσει την οργάνωσή του με το

να έχει συγκεκριμένο μέρος που τακτοποιεί τα παιχνίδια του μόλις τελειώσει.

- Ενθαρρύνετε τον μαθητή να εργάζεται από αριστερά προς δεξιά και από επάνω προς κάτω.
- Εάν είναι αναγκαίο, ζητείστε από τον μαθητή να έχει αντίγραφα των βιβλίων του στο σπίτι και να χρησιμοποιεί ένα επιπλέον που θα το έχει σε μία συγκεκριμένη θέση στο Σχολείο.
- Χρησιμοποιείτε χρωματιστούς μαρκαδόρους ή χρωματιστές διαφάνειες. Η τοποθέτηση των χαρτιών οδηγιών με διαφορετικό χρώμα μπορεί να ορίζει διαφορετικά αντικείμενα ή να ορίζει την δουλειά που δεν έχει τελειώσει.
- Βοηθείστε τον μαθητή να κινηθεί φυσικά μέσα από τις δραστηριότητες εάν χρειαστεί (πχ βάλτε τον μαθητή να περπατήσει σε μία κατεύθυνση «ε» πριν καθίσει να το γράψει).
- Χρησιμοποιείτε βοηθητικά σύλληψης (grippers) στα μοθύβια και τις μογιές για να τα προστατέψετε από το να ρολιάρουν και πέσουν από το θρανίο.
- Χρησιμοποιείτε κλίσης, κολλητική ταινία ή συρραπτικό για να κρατήσετε τα χαρτιά ενωμένα.
- Παιζτε με τον μαθητή απλά ρυθμικά παιχνίδια με παλάμια κατά την διάρκεια του διαλείμματος ή της γυμναστικής ή στο σπίτι.
- Κατά την διάρκεια της γυμναστικής ή στο σπίτι, βάλτε στον μαθητή εμπόδια και μία ποικιλία οργάνων για να τα υπερπηδά ή να ελίσσεται (πχ περνά πάνω από μπόδια, ανάμεσα από κορέκλες, κάτω από έπιπλα κλπ με μία σειρά κίνησης).
- Για να βοηθήσετε τον μαθητή να μείνει συγκεντρωμένος και οργανωμένος κατά την εργασία του, μπορείτε:
  - α. Βάλτε το παιδί να χρησιμοποιεί το δάχτυλο ή κάποια κάρτα κάτω από τη γραμμή που διαβάζει ή στα μαθηματικά.
  - β. Χρησιμοποιείτε χαρτί με τετράγωνα για τα μαθηματικά
  - γ. Κρατείστε το προσό των οπτικών πληροφοριών που παρουσιάζονται σε ένα χαρτί σε όσο το δυνατόν μικρότερο χώρο ή και χρόνο.
  - δ. Καλύψτε μια περιοχή της σελίδας για να εκθέσετε μόνο ένα μέρος της σελίδας (κρατώντας μόνο ένα ή δύο προβλήματα μαζί).
- Εάν ο μαθητής έχει δυσκολία στο να θυμηθεί τις αυτοματοποιημένες δεξιότητες για την βελτίωση της ποιότητας της εργασίας του, γράψτε τα δεδομένα που πρέπει να πληρούνται και κολλήστε τα στο θρανίο του μαθητή. Προτάσεις για αυτή την λίστα μπορεί να περιλαμβάνουν:
  - α. Πατάνε τα πόδια μου στο πάτωμα;
  - β. Έχω σταθεροποιήσει το χαρτί μου;
  - γ. Κρατώ σωστά το μοθύβι μου;
  - δ. Ελέγχω τον χρόνο μου;
  - ε. Είναι τα μάτια μου στο χαρτί μου;
  - ζ. Ακολουθώ τις οδηγίες;
  - η. Ξέρω ποιο είναι το επόμενο;
  - θ. Είναι τα γράμματά μου επάνω στην γραμμή;

ι. Έχω όλη τα απαραίτητα υλικά για να κάνω την δουλειά μου;

κ. Δείχνω προσοχή;

λ. Σκέφτομαι;

μ. Χρειάζεται να κάνω ένα διάλειμμα;

ν. Είναι η κατάλληλη ώρα να κάνω την ερώτησή μου;

ξ. Ξέρω τι έχω να κάνω μετά;

ο. Είναι το θρανίο μου οργανωμένο;

π. Είναι στο θρανίο μου μόνο τα υλικά που τώρα χρησιμοποιώ;

ρ. Έβαλα τα βιβλία και τα τετράδια στο σωστό μέρος πριν ξεκινήσω την επόμενη εργασία;

σ. Πήρα την εργασία μου για το σπίτι; Την έγραψα στο τετράδιο;

3. 2. ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΔΥΣΠΡΑΞΙΚΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

- Δώστε συχνά διαλείμματα από την εργασία στο τραπέζι αν το παιδί έχει δυσκολίες στο να διατηρήσει τις θέσεις καθίσματος και κουράζεται εύκολα λόγω της αδυναμίας στον μυϊκό έλεγχο της στάσης σώματος.
- Η εργασία σε κάθετο επίπεδο βοηθά το παιδί να αναπτύξει δύναμη στους ώμους, την πλάτη και τους καρπούς που χρειάζεται για τη γραφή (πίνακας, τζάμι, χαρτί στον τοίχο κλπ).
- Για να μειωθεί η νευρικότητα στο κάθισμα στο θρανίο και να προωθήσετε εξελιγμένες θέσεις σώματος τροποποιημένες, αφήστε τον μαθητή να είναι σε διάφορες στιγμές όρθιος στο θρανίο ή να καθίσει σε πρηνή θέση στο πάτωμα. Μαξιλαράκια στο κάθισμα (κυρίως μερικώς φουσκωμένα με αέρα) τον βοηθούν να κάθεται περισσότερο ώρα στο θρανίο.
- Επιτρέψτε στο παιδί να γίνει βοηθός του δασκάλου (πχ να μοιράσει τις εργασίες, να αλληλάξει τις θέσεις των επίπλων κλπ) ώστε να μπορεί να κινείται μέσα στο δωμάτιο έχοντας ένα στόχο και μία συνέχεια στην ενέργειά του.
- Για την αύξηση της μυϊκής δύναμης και την ρύθμιση της στάσης του σώματος στην τάξη, χρησιμοποιείτε επικλινές επίπεδο για να γράφει στο θρανίο, απομακρύνετε το χαρτί, βάλτε ανάποδα την καρέκλα για να κάθεται ισησάσι, χρησιμοποιείτε γιλέκο με βαρίδια, τοποθετήστε στο κεφάλι ένα μικρό στεφάνι για να το ισορροπεί κλπ.
- Για την αύξηση της μυϊκής δύναμης και την ρύθμιση της στάσης του σώματος και της αντοχής στον έλευθερο χώρο, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε κούνια, σκαφάλωμα με σκοινί, σπρώξιμο-τράβηγμα τραπεζιού, καρέκλας κλπ, μεταφορά βαρειών αντικειμένων, σκεπμπορντ με το παιδί ξαπλωμένο σε πρηνή θέση, βόδιση σε ανισόπεδες επιφάνειες και καρεκλάκια με ρόδες.
- Φροντίστε ώστε η καρέκλα και το τραπέζι να είναι σε ένα ύψος κατάλληλο για τον μαθητή για την καλύτερη απόδοση της εργασίας του στο τραπέζι (τα πόδια ακουμπούν στο πάτωμα και το ύψος του τραπεζιού είναι τέτοιο ώστε οι αγκώνες του παιδιού μπορούν να ακουμπούν άνετα χωρίς να καμπουριάζει η πλάτη).
- Τα παιδιά με χαμηλό στοματικό και σωματικό μυϊκό

τόνο, συνήθως αποδίδουν καλύτερα και έχουν καλύτερο έλεγχο στις λεπτές κινητικές ασκήσεις όταν τους δοθεί να μασήσουν τσιχλά ή να γλύψουν μια σκληρή καραμέλα καθώς γράφουν.

- Για το παιδί με δυσκολίες στην κίνηση της στοματικής περιοχής, αφήστε το να παίζει με σφυρίτρες ή φούσκες ή να φτιάχνει εικόνες με το να ρίχνει χρώμα φυσώντας μέσα από καλαμάκι ή να βάφει με το στόμα.

3. 3. ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΦΗΣ-ΓΡΑΦΗΣ-ΛΕΠΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΔΥΣΠΡΑΞΙΚΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

- Πριν την έναρξη της ενασχόλησης με λεπτές κινήσεις, ερεθίστε απτικά τα ΑΑ. Τρίψιμο με διάφορες επιφάνειες, αναγνώριση σχημάτων με κλειστά μάτια, παιχνίδια με κρυμμένα αντικείμενα σε κουτιά με ρύζι, φασόλια κλπ, αφρός, δακτυλομπογιές κλπ. Ιδίως στα παιδιά με σωματοδυσπραξία θεωρείται απαραίτητο.
- Για να διευκολυνθεί η εξάσκηση των δακτύλων που είναι απαραίτητα για τη γραφή και το ψαλίδι, (αντίχειρας-δείκτης-μέσος) προτείνονται τα εξής: Με σπρέι καταβρέχουμε επιφάνεια πιέζοντας το σπρέι με τον δείκτη, χρησιμοποιούμε ταιμπίδακια-θαβίδες για να σκώσουμε χάρτινα μπαλάκια, ενώ γράφει κρατά με τα δύο τελευταία δάχτυλα ένα φασόλι, χρησιμοποιούμε λεπτές συλλήψεις για φακές-φασόλια-πινέζες κλπ.
- Για την ανάπτυξη του δυναμικού «διποδικού κενού» (απόσταση δείκτη-αντίχειρα για τη γραφή) που χρειάζεται για τη σωστή σύλληψη του μολυβιού, προτείνονται: Κόψιμο πηλαστέλινης, ανοιγοκλείσιμο τσαντών με φερμουάρ, χρήση σταγονόμετρου, ταιμπίδα για μικρά αντικείμενα, χτίσιμο πύργων, βελονιάσματα, φτιάξιμο με 1 χέρι μπαλών από χαρτί, τρίψιμο του δείκτη με τον αντίχειρα για να καθαρίσει μπογιά στον αντίχειρα, ξεκόλλημα αερίστη κλπ.
- Για να αυξήσετε την κατασκευαστική ικανότητά του, δώστε του οδηγούς γραμμάτων και αριθμών να αντιγράψει (στενοί). Τυπώστε τους αν χρειάζεται στο θρανίο του.
- Προωθείτε δραστηριότητες λεπτής κίνησης με έλεγχο της (προσανατολισμό). Χρησιμοποιείτε παιχνίδια που περιλαμβάνουν κατασκευές στο χώρο(Lego, κύβοι κλπ)
- Χρησιμοποιείτε διπλά ψαλίδια για να κόβετε μαζί με τον μαθητή.
- Για την εξάσκηση των δραστηριοτήτων με ψαλίδι, δοκιμάστε κόψιμο ηουρίδων χαρτιού, χαρτονιού ή πηλαστέλινης. Ελέγξτε συνεχώς την σύλληψη του παιδιού στο ψαλίδι (αντίχειρας-μέσος μέσα και ο δείκτης κάτω από το ψαλίδι για έλεγχο της σταθεροποίησης, ο πήχης σε μέση θέση) και θυμίστε στο παιδί να κατευθύνει το χαρτί με το άλλο χέρι.
- Χρησιμοποιείτε ειδικές συλλήψεις (grippers) για τα μολύβια όταν το πρότυπο σύλληψης είναι κακό ή αδύναμο.
- Χρησιμοποιείτε δραστηριότητες που εμπιέχουν απτικούς-κιναισθητικούς ερεθισμούς για την ενίσχυση της γραφής όπως: Βάψιμο μεγάλων γραμμάτων, γραφή στον αέρα ή στον πίνακα, γραφή σε πηλαστέλινη ή

αφρό, γραφή με κλειστά μάτια. Διδάξτε τη γραφή πρώτα με μεγάλα γράμματα και σιγά-σιγά με μικρότερα.

- Χρησιμοποιείτε χαρτί με γραμμές ή κουτάκια ή τελίτσες για βοήθεια στο χώρο. Οι μεγαλύτεροι μαθητές μπορούν να το μάθουν με χρήση χάρακα.
- Υπενθυμίστε στο παιδί να συγκρατεί το χαρτί με το άλλο χέρι και με οπτικά βοηθήματα ή κολλήστε το στο θρανίο.
- Χρησιμοποιείτε και άλλους τρόπους γραφής (computer, με πηλαστέλινη, σφραγίδες κλπ).
- Για την αύξηση της δύναμης και του ελέγχου των δακτύλων, χρησιμοποιούμε πίεση δακτύλων σε πηλαστέλινη, κόψιμο με χέρια, φτιάξιμο χάρτινης μπάλας με τα 2 χέρια κλπ.

4. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΔΥΣΠΡΑΞΙΑΣ

Η δυσπραξία δεν είναι μία κατάσταση από την οποία το παιδί απλά ξεφεύγει μεγαλώνοντας. Τα δυσπραξικά παιδιά γίνονται αργότερα δυσπραξικοί ενήλικοι. Τα συμπτώματα των δυσπραξικών ενηλίκων μπορεί να είναι:

- Κακή στάση σώματος ή δυσκολίες στους χειρισμούς.
- Δυσκολίες στον συντονισμό των κινήσεων.
- Τάση για πτώσεις (να «σκουντουφλάει») ή να τρακάρει σε αντικείμενα.
- Φτωχός συντονισμός αυτόματων κινήσεων (μάσηση, βόδιση κλπ).
- Δυσκολίες να κάνει ποδήλατο ή να οδηγήσει αυτοκίνητο.
- Φτωχή αίσθηση της κατεύθυνσης.
- Δυσκολίες να ακουθήσει οδηγίες.
- Φτωχή μνήμη.
- Δυσκολίες να ακούσει τους άλλους, ιδίως σε θορυβώδη μέρη.

Για όλους τους παραπάνω λόγους η αντιμετώπιση της δυσπραξίας από τους Ειδικούς θεωρείται απαραίτητη. Η αντιμετώπιση των δυσκολιών μπορεί να γίνει μόνο από τους Ειδικούς, με κύρια Ειδικότητα την Εργοθεραπεία και σε δεύτερο βαθμό την Λογοθεραπεία και το Ειδικό Παιδαγωγικό Πρόγραμμα. Οι ασκήσεις αντιμετώπισης της αναπτυξιακής δυσπραξίας είναι πολύ εξειδικευμένες και ασκούνται σε ατομικό -αυστηρά καθορισμένο για το κάθε παιδί- πρόγραμμα. Η ηλικία έναρξης της θεραπείας αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα -μαζί και με τον βαθμό των δυσκολιών- για την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

- American Psychiatric Association: «ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ DSM-IV». ΙΑΤΡ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΛΙΤΣΙΑΣ, 1996
- De Meur A.,Staes L.:«ΨΥΧΟΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ». ΔΙΠΤΥΧΟ, 1990
- Gammon D., Bradgon A.: «ΠΩΣ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΕΤΕ ΓΡΗΓΟΡΟΤΕΡΑ

ΚΑΙ ΝΑ ΘΥΜΑΣΤΕ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ», ΑΛΚΥΩΝ, 2002

- Kalff D.: «ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΜΕ ΤΗΝ ΑΜΜΟ», ΑΡΣΕΝΙΔΗΣ, 1989
- YRieu C., Frey-Kerouedan M.: «ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΓΡΑΦΗ», ΚΑΣΤΟΥΜΗΣ, 1979
- Κουτσούκη Δημ.: «ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ», ΑΒΛΟΥΠΟ, 1998
- Λογοθέτη Ι., Μυλωνά Ι.: «ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΑ ΛΟΓΟΘΕΤΗ», UNIVERSITY STUDIO PRESS, 1996
- Λυμπεράκης Σ. «ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ», ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 1997
- Μενενόπουλος Γ.: «ΑΦΑΣΙΕΣ, ΑΓΝΩΣΙΕΣ, ΑΠΡΑΞΙΕΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗ», UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2003.
- Παπαγεωργίου Κ. & Συνεργάτες: «ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΑ», ΓΡ. ΠΑΡΙΣΙΑΝΟΣ, 1992
- Ριχάρ Λ. Ν.: «ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΤΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, 1988
- Τσαπακίδου Α.: «ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ», UNIVERSITY STUDIO PRESS, 1997

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

- Addy Lois: «HOW TO UNDERSTAND AND SUPPORT CHILDREN WITH DYSPRAXIA», LDA, 2003
- Ayres A.Jean: «SENSORY INTEGRATION AND THE CHILD», WESTERN PSYCHOLOGICAL SERVICES, 1982
- Benari N.: «EARLY MOVEMENT SKILLS», SPEECHMARK, 2001
- Bissell J., Fisher J., Owens C., Polcyn P.: «SENSORY MOTOR HANDBOOK», THERAPY SKILL BUILDERS, 1997
- Blanche E.I., Botticelli T.M., Hallway M.K.: «NEURO-DEVELOPMENTAL TREATMENT AND SENSORY INTEGRATION PRINCIPLES», THERAPY SKILL BUILDERS, 1995
- Blanche E.I. «SENSORY INTEGRATION THEORY», SENSORY INTEGRATION INTERNATIONAL, 1996.
- Bundy A., Lane S., Murray E.: «SENSORY INTEGRATION THEORY AND PRACTICE (5EC EDITION)», E.A.DAVIS COMPANY, 2002
- Case-Smith J., Allen A., Pratt P.N.: «OCCUPATIONAL THERAPY FOR CHILDREN», MOSBY, 1992
- Coleman J.: «EARLY INTERVENTION DICTIONARY», WOODBINE HOUSE, 1999
- Cooke Jackie: «EARLY SENSORY SKILLS», SPEECHMARK, 2001
- Dunn Klein Marsha: «PRE-DRESSING SKILLS», THERAPY SKILL BUILDERS, 1983
- Erhardt P.: «DEVELOPMENTAL HAND DYSFUNCTION», THERAPY SKILL BUILDERS, 1994
- Folio Rondá, Fewell Rebecca: «PEABODY DEVELOPMENTAL MOTOR SCALES», PRO-ED, 2000
- Grieve June: «NEUROPSYCHOLOGY FOR OCCUPATIONAL THERAPISTS», BLACKWELL SCIENCE, 1995
- Heiler Sharon: «TOO LOUD, TOO BRIGHT, TOO FAST, TOO TIGHT», HARPER COLLINS PUBLISHERS, 2002
- Hong C.S., Gabriel H.C. St John: «SENSORY MOTOR ACTIVITIES FOR EARLY DEVELOPMENT», SPEECHMARK, 2001
- Huebner R.A.: «AUTISM, A SENSORY-MOTOR APPROACH TO MANAGEMENT», ASPEN PUBLICATIONS, 2001
- Huskins S.: «WORKING WITH DYSPRAXICS», WINSLOW PRESS, 1986
- Kandel E., Schwartz J., Jessell T.: «PRINCIPLES OF NEURAL SCIENCE», Mc GROW HILL, 1991

• Kranowitz Carol : «ANSWERS TO QUESTIONS TEACHERS ASK ABOUT SENSORY INTEGRATION», SENSORY RESOURCES, 2003

- Kranowitz C.S.: «THE OUT-OF-SYNC CHILD», SKYLIGHT PRESS, 1998
  - Kranowitz C.S.: «101 ACTIVITIES FOR KIDS IN TIGHT SPACES», SKYLIGHT PRESS, 1995
  - Levine Kristine: «FINE MOTOR DYSFUNCTION», THERAPY SKILL BUILDERS, 1991
  - Magrun Michael: «EVALUATING MOVEMENT AND POSTURE DISORGANIZATION IN DYSPRAXIC CHILDREN», THERAPY SKILL BUILDERS, 1992
  - Manzo a. & U.: «LITERACY DISORDER, HOLISTIC DIAGNOSIS AND REMEDIATION», HARCOURT BRACE JOVANOVICH COLLEGE PUBLISHERS, 1993
  - Oetter P., Richter E., Frick S.: «M.O.R.E.», PDP PRESS, 1995
  - Pagliano Paul: «MULTISENSORY ENVIRONMENTS», DAVID FULTON PUBLISHERS, 2000
  - Parham L.D., Fazio L.S.: «PLAY IN OCCUPATIONAL THERAPY FOR CHILDREN», MOSTBY, 1997
  - Roley S.S., Blanche E., Schaaf R.C.: «SENSORY INTEGRATION WITH DEVERSE POPULATIONS», THERAPY SKILL BUILDERS, 2001
  - Sugden D., Wright H.: «MOTOR COORDINATION DISORDERS IN CHILDREN», DEVELOPMENTAL CLINICAL PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY, 1998
  - Theodorescu Ion, Addy Lois: «WRITE FROM THE START, TEACHER'S BOOK», LDA, 1995
  - Williams M.S., Shellenberger S.: «HOW DOES YOUR ENGINE RUN?», THERAPY WORKS INC, 1996
- #### ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ, ΛΟΙΠΑ
- «BRITISH DYSPRAXIA FOUNDATION»: «WHAT IS DYSPRAXIA», ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΕΝΤΥΠΟ, 2001
  - WPS/USC: «Η ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ Η ΔΥΣΠΡΑΞΙΑ», ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΤΗΣ WPS/USC 5/7/2003, 2003
  - WPS/USC: «ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΘΕΡΑΠΕΙΑ: ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΞΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ», ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΤΗΣ WPS/USC 12-16/7/2003, 2003
  - OETTER PATRICIA, ΜΑΓΚΛΑΡΗ ΕΛΙΖΑ: «Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ», ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΤΟΥ SII, 2001
  - COOL STEVEN, ΜΑΓΚΛΑΡΗ ΕΛΙΖΑ: «ΟΙ ΝΕΥΡΟΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ», ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΤΟΥ SII, 2001
  - Αρεξάνδρου Ε., Τζουβερέκης Π.: «ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ, ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΜΑΘΗΣΗΣ» ΠΕΡ. «ΑΝΟΙΧΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», ΤΕΥΧ. ΦΕΒ. 1995.
  - Τσίπρα Ιωάννα : «ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ», ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ, ΤΕΥΧ. 10 ΧΕΙΜ. 1999